

Alpwirtschaft i Schweiz - statens ansvar, brukarnas villkor

Vad kan vi lära av det livskraftiga fäbodbruket i alperna?

Sammanfattning av ett föredrag av Fabian Mebus, Riksantikvarieämbetet, på konferensen Det nordsvenska kulturlandskapets framtid i Östersund 19–20 april 2018

Levande fäbodkultur

I stora delar av Schweiz och Österrike finns en obruten tradition av fäboddrift i alperna – så kallad Alpwirtschaft. Under 4-5 månader betar mängder av kor, getter och får stora arealer av naturbetesmarker. Bara i de schweiziska alperna finns över 600 000 hektar öppna naturbetesmarker, långt mer än hela arealen ängs- och betesmarker i Sverige. Ca 35 % av all jordbruksmark i Schweiz utgörs av fäbodmarker. Betesdriften och djurskötseln sker till stor del med traditionella metoder, det vill säga med herdar som vallar djuren.

En mångfald av fäbodar

Det finns en mängd olika typer av fäbodar. Man brukar skilja mellan "högfäbodarna" i de högalpina lägena och "lågfäbodar" som finns i de nedre delarna av bergskedjorna. Det finns privatägda fäbodar med enskilda djurbesättningar, kollektiva fäbodar där flera brukare gemensamt anlitar djurskötare för att ta hand om flera besättningar och statliga fäbodar som arrenderas ut. Vid en stor andel av fäbodarna sker mjölkhantering och ystning, främst med kor och getter. Vid andra fäbodar håller man kött- och ungdjur. Det finns även frigående djur, främst får, vanligtvis på de högsta höjderna.

Biologisk mångfald, kulturmiljövärden och landskapsbild

Den traditionella fäboddriften skapar en enorm biologisk mångfald, som i sin helhet kan betraktas som ett biologiskt kulturarv. Många av de betade gräsmarkerna i alperna kan förmodligen mäta sig med Sveriges mest artrika slätter- och betesmarker. Fäboddriften bevarar den landskapsbild som utgör attraktionskraften för den omfattande turismen i landet och bevarar och utvecklar kulturlandskapet med alla dess värden i form av byggnader, landskapselement, biologiskt kulturarv och inte minst traditionell kunskap.

Varför fungerar det i Schweiz?

Vad är anledningen till att ett rikt västeuropeiskt land med hög levnadsstandard kan upprätthålla ett levande lantbruk som bevarar biologisk mångfald och kulturmiljövärden i stor skala, något som verkar vara nästintill omöjligt i de flesta andra europeiska länderna? Hur kommer det sig att det finns gott om människor som är beredda att arbeta 14 timmar per dag, 7 dagar i veckan, på tusentals fäbodar i alperna?

Fabian Mebus besökte under en vecka i juli 2016 en fäbod i den schweiziska kantonen Graubünden för att kanske hitta några svar. Han var med och vallade djur, observerade var och hur djuren betade och hur detta påverkade

landskapet och biologisk mångfald. Han pratade även med herdar och bönder om villkoren att vara lant- och fäbodbrukare i Schweiz.

Några av hans slutsatser är att framgångsreceptet till stor del baseras på en politisk vilja att upprätthålla ett levande lantbruk. Landskapsbilden, turism, sysselsättning, tradition och folkhälsa verkar vara de viktigaste drivkrafterna, biologisk mångfald får man på köpet. Även om det med all säkerhet finns stora utmaningar även i alperna verkar man på många håll ha hittat en balans mellan traditionellt bruk och moderna, effektiva metoder som skapar rimliga förutsättningar för ett aktivt lantbruk, och som samtidigt bevarar natur-, kultur och sociala värden.

Vad kan vi göra i Sverige?

Vilka av framgångsfaktorerna i Schweiz skulle kunna implementeras även i Sverige? Fabian föreslår följande punkter:

- Det måste bli lönsamt att arbeta med mindre jordbruk, även i avskilda lägen, och anställd personal måste få rimliga löner. I dagsläge är det svårt att se hur detta skulle kunna uppnås utan ett rätt så omfattande stödsystem till småskaliga och medelstora jordbruk som brukar naturbetesmarker.
- Det krävs medvetna offentliga satsningar. Politiken behöver vara medveten om och lyfta fram jordbrukets betydelse för turism, landskapsbild, folkhälsa, kultur- och naturvärden, sysselsättning på landsbygden, mm. Jordbruket kan inte ses som en isolerat företeelse eller kostnad för samhället utan måste tvärtom betraktas som en långsiktig lönsam grundförutsättning i ett samhällsekonomiskt perspektiv.
- Det behöver införas större grader av lokalt och regionalt medbestämmande så att man kan hitta lösningar som fungerar för människor och lokalsamhällen på olika platser i hela landet.